

Ewa Trębińska-Szumigraj*

SPRAWOZDANIE Z III TRANSDYSCYPLINARNEGO SYMPOZJUM BADAŃ JAKOŚCIOWYCH 8-10 WRZEŚNIA 2014 ROKU, UNIwersytet Zielonogórski

W dniach 8-10 września 2014 roku na Uniwersytecie Zielonogórskim odbyło się III Transdyscyplinarne Sympozjum Badań Jakościowych (III TSBJ) pod hasłem „W poszukiwaniu dróg i inspiracji”. Było ono kolejnym wydarzeniem z cyklu spotkań zapoczątkowanych przez badaczy z Zakładu Pedagogiki Kultury Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Pierwsze Transdyscyplinarne Seminarium Badań Jakościowych odbyło się z inicjatywy prof. Dariusza Kubinowskiego i jego zespołu w Kazimierzu na Wisłą w 2012 roku, następnie było kontynuowane w 2013 roku w Łodzi, pod auspicjami Katedry Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego kierowanej przez prof. Krzysztofa T. Koneckiego.

Transdyscyplinarne Seminarium, a później Sympozjum, Badań Jakościowych powstało w wyniku potrzeby stworzenia projektu, który dałby szansę integracji badaczy zajmujących się prowadzeniem tego rodzaju badań, reprezentujących różne dyscypliny z obszaru nauk o człowieku. Celem tego cyklu spotkań jest – poza wspomnianą integracją środowiska – ugruntowanie i rozwijanie metodologii jakościowych oraz praktyki badań, budowanie wspólnoty badaczy jakościowych, wspieranie młodych, początkujących naukowców oraz promowanie idei badań jakościowych na arenie krajowej i międzynarodowej¹.

Gospodarzami III TSBJ był Wydział Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Zielonogórskiego, a obowiązki sekretarza wypełniała dr Edyta Mianowska.

Zgodnie z wypracowaną uprzednio formułą w dzień poprzedzający Sympozjum (7 września 2014 r.) odbyły się warsztaty metodologiczne prowadzone przez profesorów i doktorów specjalizujących się w: metodologii badań narracyjnych i biograficznych (prof. Kaja Kaźmierska, dr Urszula Tokarska), teorii ugruntowanej (prof. Marek Gorzko, dr Łukasz Marciniak), krytycznej analizie dyskursu (prof. Małgorzata Liskowska-Magdziarz), etnografii performatywnej (prof. Elżbieta Siarkiewicz), dokumentarnej analizie dyskusji grupowych (dr Sławomir Krzychała), badaniach fokusowych

* Ewa Trębińska-Szumigraj, dr – Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu, Katedra Pedagogiki Społecznej, e-mail: e.szumigraj@ips.uz.zgora.pl.

¹ www.tsbj.pl [dostęp: 15.01.2015].

(dr Jolanta Lisek-Michalska) oraz komputerowej analizie badań jakościowych (dr Jakub Niedbalski).

Warsztaty metodologiczne, zainicjowane na II TSBJ w Łodzi, także w Zielonej Górze cieszyły się dużą popularnością, nie tylko wśród młodych badaczy. Stały się niepowtarzalną okazją do spotkania z ludźmi praktykującymi podobny typ badań, okazją do doskonalenia warsztatu badawczego, poszerzania kompetencji, a także prowadzenia wspólnych dyskusji, rozwiązywania problemów badawczych i wątpliwości.

Pierwszy dzień obrad Sympozjum otworzyli: Dziekan Wydziału Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu UZ – prof. Marek Furmanek oraz założyciele i pomysłodawcy tego cyklu wydarzeń: prof. Dariusz Kubinowski (UMCS w Lublinie) i prof. Krzysztof T. Konecki (UŁ). Mówili oni między innymi o miejscu, w jakim się znaleźliśmy – Wydziale Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu UZ, zarówno z perspektywy gospodarza, jak i gości, którzy w Zielonej Górze są po raz kolejny, o znaczeniu badań jakościowych w dzisiejszej nauce (w nawiązaniu do doświadczeń i biografii), o konieczności tworzenia wspólnot badaczy oraz poszukiwaniu punktów łączących odmienne dyscypliny, którymi się zajmują.

Po powitaniach przyszedł czas na sesje tematyczne. Zgodnie z zamysłem organizatorów ten dzień otwierała sesja plenarna, podczas której w większym audytorium można było wysłuchać referatów gości, doświadczonych i uznanych badaczy jakościowych, a następnie zabrać głos w dyskusji nad poruszonymi wątkami, by w dalszej jego części, w mniejszych grupach roboczych, przyjrzeć się projektom badawczym uczestników, podyskutować nad możliwościami opisu i analizy danych, poszukiwać rozwiązań problemów, z jakimi badacze się zmagają.

Przedpołudnie wypełniły wystąpienia gości w sesji plenarnej zatytułowanej „Projektując czy definiując na nowo – metodologia badań jakościowych w perspektywie prospektywnej”. Trzy wystąpienia i trzy zupełnie inne obszary refleksji naukowej – od ogólnej, dotyczącej dynamiki rozwoju badań jakościowych w Polsce, tworzenia sieci współpracy badaczy, interdyscyplinarności środowiska, o której mówił prof. Dariusz Kubinowski (UMCS w Lublinie), poprzez refleksję nad teorią, tu konkretnie – metodologią teorii ugruntowanej, prowadzoną przez prof. Marka Gorzko (Uniwersytet Szczeciński), aż po wykład prof. Marii Straś-Romanowskiej (Uniwersytet Wrocławski) na temat mitów w badaniach jakościowych, szczególnie w obszarze psychologii. Tę część zamknęła dyskusja nad tezami zaprezentowanymi przez referentów.

Drugą sesję plenarną pt. „Od interdyscyplinarności do transdyscyplinarności – kierunki podejść badawczych we współczesnych badaniach antropologicznych” konstruowały dwa wystąpienia – odmienne, jeśli chodzi o przedmiot badań, ale zbieżne ze względu na dyscyplinę naukową zasygnalizowaną w tytule sesji. Otwierał ją wykład prof. Hany Cervnikowej (DSW Wrocław) o tym, jak czynić antropologię kulturowo-

-społeczną istotną dla studentów pedagogiki i badań pedagogicznych. Kolejne wystąpienie – dr Aleksandry Wieruckiej (Uniwersytet Gdański) – było refleksją nad tym, czy metodologie wypracowane w świecie współczesnych cywilizacji mają sens i mogą być zastosowane w badaniach antropologicznych małych kultur tubylczych w Amazonii i Ekwadorze, oraz czy są wystarczające w naukowym ich poznawaniu. Tę część także zamknęła dyskusja nad wygłoszonymi referatami.

Poniedziałkowe popołudnie wypełniła praca w trzech równoległe pracujących grupach tematycznych, gdzie zgodnie z założeniem badacze mogli zaprezentować prowadzone przez siebie badania i refleksje. Grupa pierwsza dyskutowała nad zagadnieniami badań biograficznych dotyczącymi: pracy zespołowej w procesie interpretacji zebranego materiału; przeżywania trudności badacza w sytuacji doświadczania „podwójnego uwikłania” wynikającego z dwojakiej roli, jaką pełni: nie tylko badacza, ale i badanego, oraz relacjami pomiędzy osobami będącymi uczestnikami procesu². Tu szczególnie ważny okazał się głos prof. Kai Kaźmierskiej, która zaprezentowała wykład przypominający podstawowe zasady i założenia metodologii badań narracyjnych i biograficznych, wywołując dyskusję nad jakością prowadzenia tych badań w Polsce.

Tematyka obrad w grupie drugiej dotyczyła badań z zastosowaniem metody etnograficznej w ujęciu klasycznym, wymagającym przebywania badacza przez dłuższy czas w danej społeczności, oraz w ujęciu etnografii wielomiejscowej, gdy badania realizuje się w wielu przestrzeniach i różnych punktach czasowych. Referenci zaprezentowali zastosowanie tej metody w badaniach wspólnoty religijnej (mgr Katarzyna Kostrzewa, UŁ); w rekonstruowaniu procesu komunikowania się miejskich przewodników turystycznych. Dyskutowali nad zagadnieniem procesu przekazywania wiedzy między generacjami, w grupach mniejszościowych i autochtonicznych (ciekawe wystąpienie dr Urszuli Makowskiej-Manisty, APS w Warszawie) oraz nad procesem migracji edukacyjnej osób z mniejszości litewskiej. Jednocześnie jako istotny pojawił się wątek nie tylko wspomnianych możliwości, jakie stwarza metoda etnograficzna, ale także trudności, jakie napotyka badacz, wyzwań i dylematów: od najbardziej oczywistych – ogromnej ilości zebranego materiału i sposobu jego opracowania, czasochłonności badań po dylematy etyczne, koszty emocjonalne, samotność badacza, a także zagrożenia związane z przebywaniem w terenie objętym niepokojami³.

W grupie trzeciej referenci przedstawiali różnorodność i wielowymiarowość badań jakościowych prowadzonych w obszarze organizacji. Zróżnicowanie dotyczyło zarówno przedmiotu (obiekту) badań, jak i zastosowanych metod i technik badawczych. Prezentując warsztat metodologiczny, referenci poświęcali uwagę trudnościom z dostępem do danych oraz ocenie ich autentyczności i prawdziwości (szczególnie

² Na podstawie sprawozdania z obrad grupy 1., B. Trzop, III TSB, materiał niepublikowany.

³ Na podstawie sprawozdania z obrad grupy 2., S. Słowińska, III TSB, materiał niepublikowany.

koncentrowali się na tym zagadnieniu badacze łódzcy – dr Beata Pawłowska i dr Piotr Chomczyński, UŁ). Przedmiotem dyskusji były problemy etyczne, konieczność krytycznej oceny wypowiedzi badanych (związanej np. z konfabulacją nastolatków, ubarwianiem zdarzeń), zagadnienie czasu i przestrzeni w badaniu organizacji (dr Adam Dzidowski, PW, mówił o terytorium i strukturze organizacyjnej). Dyskutowano również kwestię roli badacza i jego doświadczenia w trakcie gromadzenia i oceny materiału empirycznego⁴.

Poniedziałkowe wieczorne sesje prowadzone były w analogiczny sposób – w małych grupach i równolegle. Grupa czwarta kontynuowała rozważania nad prowadzeniem badań biograficznych w kontekście odkrywania tego, co w procesie zbierania materiału badawczego bywa ukryte, zapomniane bądź nieujawnione (dr Ewa Trębińska-Szumigraj i dr Marcin Szumigraj, UZ), dylematów etycznych towarzyszących badaniom nad pamięcią zbiorową (bardzo ciekawa refleksja nad doświadczeniami własnymi w badaniach grup mniejszościowych Żydów, dr Doroty Rajchel, UŁ) i biografią indywidualną⁵.

Grupa piąta dyskutowała o możliwościach wykorzystania narzędzi informatycznych w badaniach jakościowych, o pracy z dużymi zbiorami danych z zachowaniem perspektywy właściwej badaniom jakościowym (dr Jakub Niedbalski, UŁ, mówił o wykorzystaniu narzędzi Atlas i Nvivo do badań opartych na metodologii teorii ugruntowanej). Dyskusja, jaka wywiązała się w toku refleksji nad prezentacjami, wzmocniła tezę, że oprogramowanie komputerowe powinno pozostać narzędziem w rękach badacza, świadomego profitów i niebezpieczeństw posługiwania się technologią i zobowiązanego do wykorzystywania jej w zgodzie z regułami metodologicznymi⁶.

W grupie szóstej dyskutowano nad krytyczną analizą publicznego dyskursu dotyczącego niepełnosprawności. Badaczki przedstawiły prowadzone przez siebie badania, którymi objęły albo osoby niepełnosprawne, albo ich rodziny (bardzo ciekawy projekt mgr Ewy Kaczmarek badającej ojców dzieci z autyzmem). Dyskusja, z racji tego, że odbywała się w niewielkiej grupie, stała się swoistą platformą konsultacji metodologicznej dla młodych badaczek, okazją do wymiany doświadczeń w prowadzeniu projektów z wykorzystaniem metod jakościowych⁷.

Pierwszy dzień bardzo intensywnych spotkań naukowych zakończyła uroczysta kolacja winobraniowa w Piwnicy Artystycznej Kawon.

Drugi dzień obrad (9 września) został zainicjowany sesją plenarną pt. „Strategie jakościowe w badaniach życia publicznego”, prowadzoną przez prof. Dariusza Kubinowskiego. Rozpoczął ją zespół badaczy pod kierunkiem prof. Krzysztofa T. Koneckiego. Młodzi

⁴ Na podstawie sprawozdania z grupy 3., E. Kołodziejska, III TSBJ, materiał niepublikowany.

⁵ Na podstawie sprawozdania z grupy 4., D. Bazuń, III TSBJ, materiał niepublikowany.

⁶ Na podstawie sprawozdania z grupy 5., E. Mianowska, III TSBJ, materiał niepublikowany.

⁷ Na podstawie sprawozdania z grupy 6., A. Mróz, III TSBJ, materiał niepublikowany.

adeptów nauki zaprezentowali wyniki swoich badań w referacie pt. „Emocje a polityka”. Prowadzone przez nich badania były analizą materiałów wizualnych przy wykorzystaniu metodologii teorii ugruntowanej. Obszar, który był szczególnie interesujący, dotyczył emocji w polityce. Kolejne wystąpienie – prof. Mariusza Kwiatkowskiego (UZ), w pewien sposób wiązało się z prezentacją przedmówców, gdyż jego obszarem zainteresowań także była scena polityczna. Stanowiło ono rozbudowaną refleksję na temat społecznych reguł wybierania i delegowania osób do pełnienia formalnych, publicznych ról. Tym, co interesowało referenta, było zagadnienie reguł: czym one są, dlaczego warto je badać i jak je badać metodami naukowymi. Autor poddawał analizom zarówno dokumenty formalne (ustawy), materiały wizualne (wystąpienia publiczne, expose kolejnych premierów), jak i narracje biograficzne. Sesja wywołała wiele emocji i zakończyła się dyskusją nad prezentowanymi tezami.

Wczesne wtorkowe popołudnie rozpoczęło się czterema równoległymi sesjami w małych grupach roboczych. Pierwsza z nich była nietypową propozycją warsztatową pt. „Smutek czy depresja. Zderzenie dyskursów”. Prowadził ją zespół pod kierunkiem prof. Bogdana de Barbaro (Uniwersytet Jagielloński). Warsztat był prezentacją teorii i badań nad depresją prowadzonych przez interdyscyplinarny zespół badaczy i terapeutów, ale także wspólną pracą słuchaczy i prelegentów nad wybranym fragmentem transkrypcji wywiadu z osobą chorą i jej rodziną. Bardzo interesującym zagadnieniem była dyskusja nad możliwościami, jakie daje budowanie zespołu badawczego złożonego z różnych specjalistów i naukowców (np. socjologów) do badania fenomenu choroby (w tym przypadku depresji), jak i do pracy z pacjentem nad wyjściem z choroby.

Inną równoległą toczącą się sesją była grupa siódma. Poruszano w niej zagadnienie dylematów związanych z doborem i rozmiarem próby w badaniach jakościowych (wystąpienie dr Sławomira Pasikowskiego, AP w Słupsku, wywołało szczególnieżywioną dyskusję nad tym, jaka winna być górna granica w rozmiarze próby badawczej w badaniach jakościowych). Magistr Bartosz Pałgan (UŁ) mówił o zagadnieniu triangulacji we własnych, interesujących badaniach autoetnograficznych nad procesem stawiania się kierownicą zawodowym. Prezentowano też treści na temat wykorzystania obserwacji metodą C.O.R.E. w edukacji i doświadczeń transformatywności z tym związanych oraz badań nad historią i współczesnością subkultury punk w Polsce. Ciekawe wnioski z badań przedstawiła dr Jolanta Rzeźnicka-Krupa (UG), mówiąc o możliwościach wykorzystania dyskursu sztuki do wzbogacania wiedzy pedagogicznej⁸.

Grupa ósma poruszała zagadnienie zastosowania metod jakościowych w poznawaniu świata ludzi młodych. Wystąpienia i dyskusje toczyły się wokół kwestii badań

⁸ Na podstawie sprawozdania z grupy 7., M. Olejarz III TSB, materiał niepublikowany.

trudnych, stanowiących tabu społeczne zagadnień (np. seksualności małego dziecka w badaniach dr Justyny Radkowskiej-Pasikowskiej, AP w Słupsku; czy gangów młodzieżowych i dzieci ulicy w badaniach dr Małgorzaty Michel, UJ). Przedmiotem analiz były przestrzenie życia dzieci (przedszkole, szkoła, ulica, dom), dylematy badacza (etyka, ulotność, granice dociekania poznawczego), pułapki, ograniczenia, trudności w wykorzystaniu danych metod, technik, sposobów pozyskiwania materiału badawczego etc.⁹

W trakcie sesji grupy dziewiątej wystąpienia ogniskowały się wokół doświadczeń badaczy jakościowych w procesie poznawania dydaktyki szkoły wyższej czy edukacji dorosłych¹⁰. Ta grupa badaczy pracowała nad postulatami zmian w zakresie form i tematyki prowadzonych zajęć ze studentami (dr Magdalena Ciechowska z Akademii Ignatianum w Krakowie zastanawiała się nad możliwościami zmiany myślenia osób odpowiedzialnych za proces dydaktyczny w uczelniach). Mówiono także o funkcji i roli nauczania przedmiotów metodologicznych (dr Emilia Paprzycka, SGGW Warszawa) i społecznej odpowiedzialności w zakresie możliwości wprowadzenia oczekiwanych zmian w poszczególnych instytucjach. Kwestię odpowiedzialności szczególnie wnikliwie badał, ale i zajmująco relacjonował lek. Michał Kłapciński z Wrocławskiego Uniwersytetu Medycznego, odkrywając motywacje personelu medycznego do rozwijania psychiatrycznej opieki środowiskowej, dostosowanej do potrzeb pacjentów.

Kolejne sesje tematyczne prowadzone w grupach rozpoczęły się po dłuższej przerwie obiadowej.

Prelegenci grupy dziesiątej prowadzili swoje rozważania wokół zagadnień trudno definiowalnych, duchowych, psychologicznych. Dyskutowano między innymi nad kłamstwem jako interesującym przedmiotem badań dr Anny Surmiak z Fundacji Rozwoju Umiejętności Społecznych „KONSESUS” we Wrocławiu, która odwołała się do badań grupy kobiet świadczących usługi seksualne. Profesor Barbara Józefik i dr Bernadetta Janusz (UJ) analizowały koncepcję głosów wewnętrznych w badaniach psychologicznych. Doktor Anna Mróz (UZ) zaprezentowała własne refleksje nad badaniem poczucia indywidualności lub nietypowości w rozwoju człowieka. Inna grupa wystąpienia w tej sesji dotyczyła zagadnień cielesności, badania zmysłów, sposobów doświadczania fizycznego świata (np. ciała w kryzysie – w rozważaniach dr Dominiki Byczkowskiej-Owczarek z UŁ, płci i seksualności – w tekście Joanny Dec-Pietrowskiej z UZ oraz relacji interakcyjnych w badaniach mgr Izabeli Kamińskiej z UŁ).

Prezentacje i dyskusje grupy jedenastej toczyły się wokół zagadnień wywiadu fotograficznego (tu szczególnie interesujące było wystąpienie dr. Łukasza Rogowskiego z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, praktykującego ten rodzaj badań

⁹ Na podstawie sprawozdania z grupy 8., J. Dec-Pietrowska III TSBJ, materiał niepublikowany.

¹⁰ Na podstawie sprawozdania z grupy 9., M. Szumigraj III TSBJ, materiał niepublikowany.

od wielu lat, podejmujące zagadnienie prowadzenia badań w teamie socjolog-artysta (fotograf). Mówiono o źródłach pozyskiwania materiałów do badań, analizie materiałów prasowych, prezentacji badań własnych i projektów naukowych (i znów szczególnie ciekawe badania świata społecznego kelnerów mgr. Michała Lesiaka z UŁ). Inne wystąpienia dotyczyły możliwości i ograniczeń stosowanych technik badań i sposobów ich wykorzystania w wybranych perspektywach badawczych (analizie dyskursu, symbolicznym interakcjonizmie etc.).

Grupa dwunasta dyskutowała nad tożsamością współczesnego badacza. Referenci zastanawiali się między innymi nad rolą zaangażowania a neutralnością w procesie prowadzenia badawczych poszukiwań (dr Izabela Ślęzak, UŁ), dylematami etycznymi w sytuacji kontaktów z człowiekiem w trudnej sytuacji, analizowali proces stawania się badaczem terenowym (bardzo ciekawa analiza samego procesu „stawania się”, oparta na badaniach i autorefleksji dr Joanny Kłodkowskiej z DSW we Wrocławiu). Prowadzili też rozważania nad rolą badacza i dystansem, jaki powinien zachowywać w procesie badawczych poszukiwań.

Drugi dzień III TSBJ zamknęła wycieczka do jednej z zielonogórskich winnic.

Ostatni, trzeci dzień opisywanego naukowego wydarzenia (10 wrzesień 2014 r.) stanowiły dwa mocne akcenty – dwie sesje semiplenaryjne, w trakcie których można było posłuchać doświadczonych badaczy jakościowych.

Profesor Elżbieta Siarkiewicz (DSW we Wrocławiu) w wystąpieniu na temat możliwości identyfikowania wypowiedzi performatywnych zwróciła uwagę na siłę i znaczenie słów oraz sprawczość wypowiedzi, które pojawiają się w rozmaitych poradniczych praktykach. Pokazała, w jaki sposób, poprzez słowo, język i gest, praktyka poradnicza może „być”, „stawać się”, bądź w jaki sposób jest realizowana. Wypowiedzi performatywne opisała jako te wyjątkowe, dające moc, siłę do działania, kryjące słabość, stanowiące broń w walce z przeciwnościami, a zachęcając do ich analizy, wskazała, że odnoszą się one do wewnętrznych zasobów, możliwości stanowiących siłę w sytuacji wprowadzania zmian, co może być szczególnie znaczące w badaniach społecznych, poradniczych, gdzie zazwyczaj poszukujemy odpowiedzi na pytania dotyczące pokonywania trudności czy radzenia sobie w sytuacji problemowej.

Kolejne wystąpienie, prof. ks. Zenona Uchnasta (Akademia Ignatianum w Krakowie), było teoretyczno-metodologicznym rozważaniem nad zastosowaniem badań jakościowych w psychologii. Autor wskazał szczególną rolę tego podejścia w badaniu na przykład traumy, indywidualnych doświadczeń czy przeżyć.

Profesor Bogdan Idzikowski (UZ) zaprezentował słuchaczom referat będący prezentacją badań prowadzonych wspólnie z zespołem Zakładu Animacji Kultury i Andragogiki UZ. Szczególną uwagę poświęcił zagadnieniu pułapek, jakie niesie za sobą

stosowanie nieostrych pojęć w podejściu jakościowym, czego doświadczał wspólnie z grupą badaczy w procesie pracy nad tym projektem.

Kolejne dwa wystąpienia były interesującymi prezentacjami badań własnych referentek, prowadzonych w dwóch różnych, ale ciekawych poznawczo grupach społecznych. Profesor Małgorzata Bieńkowska (Uniwersytet w Białymstoku) prowadziła je w środowisku osób transseksualnych. Podniosła kwestię dylematów badacza związanych z wiedzą, która jest dostępna (np. prezentowanie badaczowi tzw. oficjalnego wizerunku, tożsamości badanej osoby), a tym, co niedostępne, ukryte bądź zniekształcone przez wiele różnych czynników. Badaczka zastanawiała się, jaka metoda, podejście, pozwoliłyby zbliżyć się w badaniach osób transseksualnych do wizerunku bliższego rzeczywistości czy prawdzie, i czy w ogóle to jest możliwe. Profesor Agata Wiza (AWF w Poznaniu) w swoim referacie przedstawiła uczestnikom sympozjum źródło własnych inspiracji do badań szczególnej grupy podróżników, tak zwanych backpackerów, przemieszczającej się z plecakiem po świecie; wyjaśniła samo zjawisko backpackingu, pokazując, w jaki sposób właściwie zrekonstruowała jego obraz na nowo.

Rozważania kolejnej referentki, prof. Danuty Urbaniak-Zajac (UŁ), oparte na badaniach wzorów doświadczeń zawodowych absolwentów pedagogiki, oscylowały wokół możliwości dotarcia do subiektywnego wymiaru tych doświadczeń oraz tego, co właściwie jest subiektywne, a co obiektywne, czy to jest w ogóle możliwe do rozpoznania w badaniach naukowych.

Ostatnią referentką w tej części spotkania była prof. Justyna Nowotniak (US). W pierwszej części wystąpienia zaprezentowała możliwości zastosowania technik wizualnych w badaniu pedagogiki, a w drugiej – odniosła się do potencjalności kultury wizualnej. Wskazała na wyzwania kultury wizualnej w pedagogice, możliwości i sposoby zastosowania technik wizualnych, szanse na uchwycenie indywidualnego świata od wewnątrz, z punktu widzenia osoby badanej, co daje niezwykle szansę na wnikięcie do niego i rozpoznanie go w sposób niemal niedostępny tradycyjnymi metodami badawczymi.

Sympozjum zamknęła dyskusja podsumowująca ostatnie wystąpienia, trzydniowe obrady i całe spotkanie.

III Transdyscyplinarne Sympozjum Badań Jakościowych w Zielonej Górze okazało się bardzo twórczym, ciekawym poznawczo, a także niezwykle intensywnym spotkaniem badaczy jakościowych. Wielość zagadnień sprzyjała inspiracjom, poszerzaniu wiedzy, trenowaniu praktycznych umiejętności (szczególnie w ramach warsztatów metodologicznych), ale też przekładała się na lekkie zmęczenie po dniu intensywnych obrad. Jednak odbywające się równolegle w Zielonej Górze święto Winobrania, sprzyjało także spotkaniom o mniej formalnym charakterze. Drugi dzień obrad zakończył się spotkaniem w Winnicy „Cantina” w Mozowie, gdzie uczestnicy mieli okazję posłuchać

opowieści winiarzy o tradycjach uprawy winorośli w tym regionie, o zakładaniu winnicy oraz mogli degustować lokalne wina i przysmaki.

Co więcej, bogata oferta kulturalna miasta zachęcała do spacerowania po deptaku, słuchania koncertów czy spędzania ciepłych wieczorów w lokalnych restauracjach, kawiarniach czy ogródkach przygotowanych specjalnie z okazji winobraniowego święta. Uczestnicy III TSBJ korzystali z uroków miasta, ładując akumulatory na kolejne dni pracy, a i łagodząc stres przed autorskimi wystąpieniami lub dochodząc do konsensusu po burzliwych dyskusjach, być może przy lampce lokalnego rieslinga, pinot gris czy regenta...

W subiektywnej ocenie niektórych z nich III TSBJ skończyło się zbyt szybko, ale potrzeba kontynuowania wydarzenia zaowocowała decyzją o zorganizowaniu następnego spotkania. W 2015 roku, w ramach IV TSBJ, będzie okazja spotkać się w Poznaniu na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza, na co już czekamy z niecierpliwością.